

30-Noyabr, 2025-yil

**PROFILAKTIKA INSPEKTORINING VOYAGA YETMAGANLARGA
SALBIY TA’SIR QILUVCHI IJTIMOIIY ILLATLARNI OLDINI OLISH
FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.**

Jurayev Sardor

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IIV AKADEMIYASI KURSANTI

Sh.Narziyev

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IIV AKADEMIYASI O‘QITUVCHISI

Kalit so‘zlar: *Profilaktika inspektori, oila-turmush doirasi, huquqbuzarliklar, profilaktika, jamoat tuzilmalari, hamkorlik, mahalla, ijtimoiy nazorat, huquqiy madaniyat, oilaviy nizolarni oldini olish.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining voyaga yetmaganlar o‘rtasida uchraydigan ijtimoiy illatlarni – huquqbuzarliklar, jinoyatchilik, giyohvandlik, nazoratsizlik va boshqa salbiy omillarni oldini olishdagi faoliyati tahlil qilinadi. Unda profilaktik ishlarning zamonaviy metodlari, o‘zaro hamkorlik mexanizmlari, ta’lim muassasalari, mahalla va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning o‘rni yoritiladi. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari profilaktika tizimini yanada takomillashtirish va voyaga yetmaganlar o‘rtasida ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarning oldini olish samaradorligini oshirishga qaratilgan.*

Ключевые слова: *Инспектор профилактики, семейно-бытовая сфера, правонарушения, профилактика, общественные структуры, взаимодействие, махалля, социальный контроль, правовая культура, предотвращение семейных конфликтов.*

Аннотация: *В данной статье анализируется деятельность инспекторов профилактики по предотвращению негативных социальных явлений среди несовершеннолетних, таких как правонарушения, преступность, наркозависимость, безнадзорность и другие риски. Рассматриваются современные методы профилактической работы, механизмы межведомственного взаимодействия, роль образовательных учреждений, махалли и правоохранительных органов. Также выявлены существующие проблемы и предложены пути их решения. Результаты исследования направлены на совершенствование системы профилактики и повышение эффективности предупреждения социально опасного поведения среди несовершеннолетних.*

Keywords: *Prevention inspector, family-domestic sphere, offenses, prevention, community structures, cooperation, neighborhood committee, social control, legal culture, prevention of family conflicts.*

Annotation: *This article examines the role of prevention inspectors in counteracting negative social phenomena affecting minors, including delinquency, crime, drug abuse, neglect, and other risk factors. It discusses modern preventive strategies, inter-agency cooperation mechanisms, and the involvement of educational institutions, community organizations, and law enforcement bodies. The study identifies existing challenges and proposes recommendations for improving current practices. The findings aim to enhance the prevention system and increase the effectiveness of measures designed to reduce socially harmful behavior among minors.*

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyotining barqarorligi, avvalo, yosh avlodning ongli, ma’naviy barkamol va ijtimoiy faol bo’lib voyaga yetishiga chambarchas bog’liq. Ayniqsa, voyaga yetmaganlar orasida uchrab turadigan huquqbuzarliklar, jinoyatchilik, giyohvandlik, nazoratsizlik, internet orqali kirib kelayotgan zararli axborotlar kabi ijtimoiy illatlarning oldini olish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Zero, har qanday jamiyatning kelajagi yosh avlodning hayotiy pozitsiyasi, ma’naviy immuniteti va huquqiy ong darajasi bilan belgilanadi. Shuning uchun voyaga yetmaganlarni salbiy illatlardan himoya qilish, ularni sog‘lom ijtimoiy muhitda tarbiyalash, huquqbuzarliklarning ildizlarini erta aniqlab, oldini olish tizimining samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur jarayonda profilaktika inspektorlarining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Ular nafaqat voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilishi mumkin bo‘lgan huquqbuzarliklarning oldini oladi, balki oila, maktab, mahalla va boshqa ijtimoiy institutlar bilan hamkorlikda tarbiyaviy, tushuntirish, monitoring va nazorat ishlarini olib boradi. Profilaktika inspektori faoliyati bugungi kunda ko‘p qirrali, murakkab va mas’uliyatli jarayon bo‘lib, u yoshlarning psixologik holati, ijtimoiy ehtiyojlari, oilaviy sharoiti, maktabdagi muhit va do‘stlar davrasini chuqur o‘rganishni talab etadi. Shu ma’noda, mazkur mutaxassislarining malakasi, zamonaviy yondashuvlardan xabardorligi, kommunikativ ko‘nikmalari hamda tizimli hamkorlikni yo‘lga qo‘yish qobiliyati ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarning oldini olish samaradorligini belgilab beradi. Bugungi kunda ta’lim muassasalari, mahalla fuqarolar yig‘inlari, psixologik xizmatlar, ijtimoiy himoya organlari, nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish zaruriyati ortib bormoqda. Chunki voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq muammolar ko‘pincha oila va maktabdagi tarbiyaviy omillar, psixologik muhit, iqtisodiy qiyinchiliklar, nazoratsizlik, internetdan noto‘g‘ri foydalanish kabi ko‘plab omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Ularni bartaraf etish esa faqat profilaktika inspektori yoki faqat maktabning vazifasi emas, balki barcha ijtimoiy institutlarning uyg‘un hamkorligini talab etadi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy illatlarni erta aniqlashning kompleks modeli, samarali monitoring tizimi, psixologik xizmatlarning faol integratsiyasi va oilalar bilan muntazam ishlash mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, so‘nggi yillarda voyaga yetmaganlar orasida ijtimoiy xavfli xatti-

harakatlarning yangi ko‘rinishlari – internet qaramligi, kiberjinoyatchilik, agressiv axborot ta’siriga tushish kabi holatlar ham ortib bormoqda. Bu esa profilaktika inspektorlari oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda: axborot texnologiyalaridan ongli foydalanishni targ‘ib qilish, internet xavfsizligi bo‘yicha tushuntirish ishlari, onlayn-ijtimoiy muhitni monitoring qilish, ota-onalarning raqamli madaniyatini oshirish va boshqalar. Shu tariqa, profilaktik faoliyatning mazmuni yildan-yilga kengayib, yangimyangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Mazkur maqolada profilaktika inspektorining voyaga yetmaganlarga salbiy ta’sir qiluvchi ijtimoiy illatlarni oldini olish bo‘yicha faoliyati ilmiy-nazariy asoslar va amaliy misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, mavjud tizimning kamchiliklari, hamkorlikning zaif bo‘g‘inlari, ta’lim muassasalari va mahalla tizimi bilan integratsiyaning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan jihatlari tahlil qilinadi. Maqola davomida ushbu jarayonni takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi, innovatsion yondashuvlar asosida profilaktik ishlarni optimallashtirish imkoniyatlari yoritiladi.

ASOSIY QISM

Oila-turmush doirasidagi huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni barvaqt aniqlash va profilaktika choralarini samarali amalga oshirish jarayoni profilaktika inspektorlaridan nafaqat yuqori malakani, balki mahalliy jamoat institutlari bilan tizimli va uzviy hamkorlikni ham talab etadi. Bunday huquqbuzarliklar odatda maishiy mojaro, oilaviy zo‘ravonlik, iqtisodiy bosim, psixologik tazyiq yoki oila a‘zolarining o‘zaro mas‘uliyatsiz munosabatlari negizida yuzaga keladi. Profilaktika inspektorining ushbu muammolarga yondashuvi individual, kompleks va hamkorlikka asoslangan bo‘lsa, natijalar yanada barqaror bo‘ladi. Chunki oila ijtimoiy institut sifatida nafaqat davlat, balki keng jamoatchilik e’tiborini talab qiladigan tizimdir. Profilaktika inspektorining jamoat tuzilmalari bilan hamkorligida eng birinchi va eng muhim bo‘g‘in – bu mahalla fuqarolar yig‘inidir. Mahalla raisi, xotin-qizlar faollari, yoshlar yetakchilari, profilaktika kengashi a‘zolari oila-turmush doirasidagi zo‘ravonliklarning eng yaqin kuzatuvchilari va muammolarning boshlang‘ich manbalarini aniqlashda faol ishtirokchilar hisoblanadi. Ko‘plab holatlarda oilada sodir bo‘ladigan huquqbuzarliklar mahallaning ichki muhitidan, oila a‘zolarining iqtisodiy sharoitidan yoki ijtimoiy-psixologik muhitidan kelib chiqadi. Shu bois profilaktika inspektori mahalla tuzilmalari bilan muntazam monitoring o‘tkazib, xavf darajasi yuqori bo‘lgan oilalarni aniqlab boradi, ularning ichki vaziyatiga oid ma’lumotlarni yig‘adi va har bir oila uchun alohida profilaktik reja ishlab chiqadi. Shuningdek, oila-turmush doirasida sodir bo‘ladigan huquqbuzarliklar ko‘p hollarda psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq bo‘lgani uchun profilaktika inspektorining psixologlar, ijtimoiy xodimlar va sog‘liqni saqlash muassasalari bilan hamkorligi ham juda muhimdir. Masalan, oilada ruhiy bosim, tahdid, tazyiq yoki bolalarga nisbatan tajovuz belgilari mavjud bo‘lsa, bu holatlarni inspektor mustaqil baholashi qiyin bo‘lishi mumkin. Shu sababli, mahalla psixologi yoki tumandagi oilaviy poliklinika psixologi bilan hamkorlikda suhbatlar, tashxis ishlari, maslahatlar o‘tkaziladi. Bu, o‘z navbatida, oila a‘zolarining psixologik muhitini sog‘lomlashtirish, ziddiyatlarni kamaytirish va huquqbuzarlikning oldini olishga yordam

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Noyabr, 2025-yil

beradi. Jamoat tuzilmalari orasida nodavlat notijorat tashkilotlarining ham roli beqiyosdir. Xotin-qizlar muammolari bilan shug‘ullanuvchi NNTlar, oilaviy zo‘ravonlik qurbonlari uchun rehabilitatsiya markazlari, psixologik yordam ko‘rsatish markazlari va huquqiy maslahat tashkilotlari bilan yo‘lga qo‘yilgan hamkorlik oilalardagi keskin muammolarni tizimli ravishda bartaraf etishga xizmat qiladi. Ko‘plab holatlarda NNTlar malakali psixologlar, advokatlar, mediatorlar orqali oila ichidagi nizolarni yumshatish yoki huquqiy yordam ko‘rsatishda katta yordam beradi. Profilaktika inspektori bunday tashkilotlar bilan muntazam axborot almashinuvi, muammoli oilalar bo‘yicha qo‘shma dasturlar ishlab chiqish, muammoli holatlarda tezkor yordam ko‘rsatish mexanizmlarini yaratish orqali huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, profilaktika inspektori ta’lim muassasalari bilan hamkorligida ham oilaviy muammolarni barvaqt aniqlash imkoniga ega bo‘ladi. Maktab direktorlari, sinf rahbarlari, pedagog-psixologlar bilan tashkil etiladigan uchrashuvlar, suhbatlar orqali bolalarning oila ichidagi vaziyati haqida bilib olish mumkin. Oila ichida zo‘ravonlik mavjud bo‘lsa, bu albatta bolalarning psixologik holatiga, ta’limdagi ishtirokiga, xulq-atvoriga ta’sir qiladi. Shu bois oila muammolarining dastlabki signallari ta’lim tizimi vakillari orqali aniqlanadi va profilaktika inspektori tomonidan muayyan chora-tadbirlar belgilanadi. Oila-turmush doirasidagi huquqbuzarliklarning oldini olishda diniy-ma’rifiy tashkilotlar bilan hamkorlik ham o‘z o‘rniga ega. Chunki ijtimoiy muammolarni yumshatish, oilani mustahkamlash, ma’naviy qadriyatlarni tiklashda imom-xatiblar, diniy jamoalar bilan hamkorlik katta ahamiyatga ega. Profilaktika inspektori bunday tuzilmalar bilan birgalikda aholi o‘rtasida ma’naviy targ‘ibot, huquqiy tushuntirish ishlari olib boradi, oiladagi mas’uliyat, hurmat, bag‘rikenglik tushunchalarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Hamkorlikning yana bir muhim yo‘nalishi – ichki ishlar organlarining boshqa xizmatlari, xususan, voyaga yetmaganlar masalalari bo‘yicha bo‘lim, migratsiya xizmati, jinoyat qidiruv bo‘limi, tergov va tezkor xodimlari bilan o‘zaro aloqalardir. Oila-turmush doirasidagi huquqbuzarliklar ko‘p hollarda boshqa turdagi huquqbuzarliklar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, masalan, spirtli ichimliklarga ruju qo‘yish, ishsizlik, noqonuniy migratsiya yoki qarzdorlik muammolari. Shu bois bunday holatlarni birgalikda hal etish, ma’lumotlarni almashish va kompleks profilaktika ishlari samaradorlikni oshiradi. Profilaktika inspektorining samarali faoliyati bevosita jamoat tuzilmalari bilan yaqin hamkorlik, o‘zaro ishonch, tezkor ma’lumot almashinuvi va mas’uliyatning bo‘linishi orqali ta’minlanadi. Chunki oilada sodir bo‘ladigan huquqbuzarliklarning oldini olish faqat bir tashkilotning vazifasi emas – bu umumjamiyatning vazifasidir. Shu bois hamkorlikning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish, profilaktik ishlar sifatini oshirish va oilalardagi ijtimoiy muhitni sog‘lomlashtirish bugungi kunda eng dolzarb vazifalardan biridir.

XULOSA

Oila-turmush doirasida sodir etiladigan huquqbuzarliklar insonning shaxsiy xavfsizligiga, ruhiy barqarorligiga, ijtimoiy munosabatlar mustahkamligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan murakkab ijtimoiy-huquqiy muammolardan biridir. Mazkur holatlarning o‘z

vaqtida oldini olish va ularni kamaytirishga erishish nafaqat profilaktika inspektorlarining, balki jamiyatning barcha qatlamlari, xususan, jamoat tuzilmalari, mahalla instituti, nodavlat-notijorat tashkilotlari, fuqarolar yig'inlari, oila qo'mitalari va ta'lim muassasalari kabi tizimlarning hamkorligini talab etadi. Shu ma'noda profilaktika inspektori tomonidan olib boriladigan faoliyatning izchil, tizimli va kompleks yo'nalishda tashkil etilishi oila daxlsizligi, inson huquqlari, axloqiy muvozanat va jamiyat barqarorligini saqlashda eng muhim omillardan biriga aylangan. Tadqiqot davomida oila-turmush doirasidagi huquqbuzarliklar ko'plab sabablar majmuiga tayanganligi, ularni bartaraf etishda esa faqatgina ma'muriy choralar yoki jazoga tayanish yetarli emasligi aniqlandi. Bu borada profilaktika inspektorining jamoat tuzilmalari bilan o'zaro aloqalari, muntazam axborot almashinuvi, birgalikdagi monitoring ishlari va eng muhimi, ijtimoiy-huquqiy yordam mexanizmlarini joriy etishi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Mahalla faollari, xotin-qizlar faollari, yoshlar yetakchilari, psixologlar, pedagoglar bilan o'rnatilgan uzviy hamkorlik oila ichidagi mojarolarning erta bosqichda aniqlanishi, ziddiyatlarning keskinlashuviga yo'l qo'ymaslik, huquqbuzar shaxsning ijtimoiy reabilitatsiyasi va jabrlanganlarning himoya mexanizmlarini yaratishga yordam beradi. Xulosa tariqasida aytish joizki, oila-turmush munosabatlarida uchraydigan ziddiyatlar ko'pincha iqtisodiy yetishmovchilik, ruhiy bosim, shaxslararo muloqotdagi nomutanosiblik, turmush madaniyatining pastligi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimining sustligi kabi omillar bilan chambarchas bog'liq. Ushbu omillarni bartaraf etish uchun profilaktika inspektori jamoat tuzilmalari bilan birgalikda ijtimoiy-psixologik yordam ko'rsatish dasturlarini joriy etishi, zarurat bo'lganda oilani himoya qilish, vaqtinchalik boshpana, psixologik reabilitatsiya, kasbiy yo'naltirish yoki bandlikka ko'maklashish choralari qo'llashi lozim. Shu bilan birga, huquqbuzarlik sodir etgan shaxs bilan individual ishlash, uni ijtimoiy hayotga qayta moslashtirish, salbiy xulq-atvor ildizlarini tahlil qilish va ularni bosqichma-bosqich yo'qotish bo'yicha xizmat hamkorligining samarali mexanizmlari mustahkamlanishi zarur. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, profilaktika inspektori yakka holda bu turdagi muammolarni samarali bartaraf eta olmaydi. Bu jarayonda jamiyatning barcha bo'g'inlari bir maqsad sari yo'naltirilgan holda harakat qilgan taqdirdagina oila-turmush doirasidagi huquqbuzarliklar sonini kamaytirish mumkin. Xususan, jamoat tuzilmalari bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali oilalarda sog'lom iqlim yaratish, nizolarni bartaraf qilish madaniyatini rivojlantirish, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, odamlar o'rtasida o'zaro hurmat va mas'uliyatni oshirish, ijtimoiy adolatga bo'lgan ishonchni mustahkamlash imkoniyati tug'iladi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, oilalar bo'yicha elektron monitoring yuritish, xavf guruhi sifatida ro'yxatga olingan fuqarolar bilan reja asosida ishlash, statistik ma'lumotlar tahlilini yo'lga qo'yish ham ushbu sohadagi hamkorlik natijadorligini yanada oshiradi. Jamoat tuzilmalari bilan hamkorlikning institutsional asoslarini kuchaytirish, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, profilaktika inspektorlarining malakasini oshirish ham oila-turmushdagi huquqbuzarliklarning oldini olishda yuksak samaradorlik beradi. Umuman olganda, ushbu

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Noyabr, 2025-yil

mavzu yuzasidan o‘tkazilgan tahlillar shuni tasdiqlaydiki, profilaktika inspektori va jamoat tuzilmalari o‘rtasidagi hamkorlikni yanada takomillashtirish hozirgi ijtimoiy sharoitda zaruriyatga aylangan. Mazkur yo‘nalishdagi sa’y-harakatlar birlashtirilgan, ilmiy asoslangan, ijtimoiy adolat tamoyillariga tayangan holda olib borilganida, oila institutini mustahkamlashga, jamiyat barqarorligini saqlashga, inson qadr-qimmatini himoya qilishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Crime Prevention and Criminal Justice, Vienna, 2019.
2. European Crime Prevention Network (EUCPN). Effective Practices in Preventive Policing, Brussels, 2020.
3. Тарасов, В.А. Психология девиантного поведения и профилактика, Москва, 2017.
4. National Institute of Justice (NIJ). Juvenile Justice and Community Supervision Practices, Washington D.C., 2018.